

Associades a fonts, basses, salts o tolls, habitadores de coves, nocturnes, guardianes de tresors, les dones d'aigua exciten –exciten– alhora la por i el desig dels mortals. Si les del Pirineu han merescut atentes descripcions de flokloristes i afinades recreacions poètiques –la de mossèn Cinto a *Canigó*, per citar només la més il·lustrada–, al sud valencià, gens estudiades, amb poquíssim suport des de la literatura culta, algunes dones d'aigua han vençut el temps.

L'antiga vigència d'aquests éssers, avui tan esborrats, hi ha deixat algun rastre en la toponímia, que els fa més fàcils de seguir i d'estudiar. Com ara el barranc de l'Encantada, el castell de la Reina Mora i la cova de la Pinta, respectivament a la Safor, el Comtat i la Marina, són tants

á entrar en el mismo dia. Fábulas indignas de hombres juiciosos, perpetuadas solamente por la superstición é ignorancia."

Aquesta informació s'ajusta bastant exactament a l'estat actual de la llegenda, segons que es pot comprovar encara conversant amb persones enteses i comunicatives a les poblacions de Planes i Beniarrés, pròximes al barranc. Curiosament, aquesta versió, la més antiga coneguda de les escrites, no diu res de com desencantar l'Encantada. Aquest no és, de cap manera, un detall secundari en la llegenda, tal com és actualment recordada. Una senyora de Beniarrés, Teresa Castelló de nom, ens referia: "l'Encantada ix cada cent anys i es presenta a una persona, la primera que trobarà, i li diu: 'Què vols més? Jo o les pintes que por-

Les dones d'aigua

Un text de Víctor Gómez Labrado.

punts de partida que s'ofereixen al curiós observador. En els tres casos, associada al barranc, al castell i a la cova, s'hi ha conservat una certa memòria local de l'ésser inquietant i fabulós que habitava el lloc i li va donar nom.

El barranc de l'Encantada és el més important accident geogràfic del País Valencià identificat, de forma pública i reconeguda, amb una presència màgica, documentada almenys des de darreries del segle XVIII. El savi botànic Antoni Josep Cavanilles ja s'hi va referir en el segon volum de les *Observaciones*, clamant amb il·lustrada indignació: "*Barranco que la ignorancia y credulidad llamó de la Encantada por la piedra circular de unos cinco pies de diámetro, que en forma de ventana cerrada se ve en la garganta del barranco a 20 pies sobre el nivel ordinario de las aguas. En esta fingió el vulgo la boca de cierta mina, donde los Moros escondieron sus tesoros, y dexáron encantada una doncella, que cada 100 años sale para volver*

te?' Ella va molt ben vestida i porta unes pintes d'or molt boniques, i si algú li haguera dit 'te vull a tu' ella s'haguera desencantat."

Això, però, no ha passat mai. El poeta natural de Planes Miquelet d'Elena, l'obra del qual es conserva i circula en diverses còpies manuscrites, va representar la tragèdia de l'Encantada amb un grapat d'inspirats versos:

"Segons la història relata
i la veritat pot ser,
una senyora molt guapa
li va eixir a un llenyater.

Li ensenyà un collar de plata
amb un diamant i un rubí.
'Què és el que vols?
La joia? O t'estimes més a mi?'

Li contestà que a la joia.
'Sempre seràs desgraciat.
En aquella penya alta
Tinc un palau encantat.

Mai més seràs ditxós.
Si m'hagueres volgut a mi,
la fortuna que hi ha allí
haguera segut dels dos.'

Damunt d'una aura boreal,
a l'amanéixer l'aurora,
desapareix la senyora
i el pobre es queda igual.

Si us ha agradat la dita
No s'ho tingueu per falòria,
que és la vertadera història
del Barranc de l'Encantà."

No hem de creure, però, que el llenyater fóra una persona del tot insensible a la gràcia, la bellesa i l'amor. En el seu refús hi ha alguna cosa més que simple avarícia. La mateixa senyora Teresa Castelló ens ho explicava: "L'Encantada, encara que en realitat és una dona jove, quan ix diu que és una cara molt lletja i molt vella; i clar: presenta tan gran tresor i ella és tan relletja..." Això explica el fet que algunes persones del mateix poble es refereixen a l'Encantada anomenant-la directament la "güela encantà".

Si el procediment per a trencar l'encanteri apareix tan clar, les causes es mostren molt més inconcretas. Sobre aquest punt la tradició és bastant més discreta. "Diuen que l'Encantada –ens va informar una persona de Beniarrés– havia sigut la favorita del moro del terreny, i per alguna cosa que va fer ella que al moro no li va agradar, la va encantar en forma de pedra, i a cada cent anys es despetrifica."

Aquest incident l'agermana amb la Reina Mora, sobre els embolics eròtics de la qual la veu popular es mostra bastant més explícita. A Tavernes de Valldigna, prop del castell d'Alfandec, popularment conegut com a Castell de la Reina Mora, la senyora Pepa Grau declarava: "En el castell estaven enrocats els moros, hi havia allí una mora molt bonica i van fer una batalla. Algú, dels cavallers cristians, volia raptar-la i quedar-se-la, i ella es veu que també volia alguna cosa, però s'ho va pensar bé i va dir que ella no renegava de la seua fe i es va tirar de dalt a baix de la finestra, i allò mos va crear una admiració que els cristians d'ací volien més la mora que els cavallers."

"Quan la Reina Mora –va declarar Toni Felis, un jove també natural de Tavernes– va caure, on és ara el Clot de la Font, del bac que va pegar es va fer el clot, i del forat va eixir l'aigua."

Hi ha la fama insistent, per tota la Valldigna, que algunes persones han trobat, furgant per les ruïnes del castell, algunes monedes d'un cert valor. Ara bé, sembla que el tresor que va deixar la Reina Mora encara no l'ha descobert ningú. Ni se sap si mai es podrà trobar. El malaguanyat novel·lista Rafael Ferrando, fent-se'n ressò, va expressar a *Trossos i mossos* (1981) un extravagant desig: mirant-se en un espill que acaba de trencar a punyades, l'autor exclama: "Si jo pogués tirar enrere la moviola, si hom m'oferís una segona alternativa, l'agafaria (l'espill encara sencer) i me l'enduria al Barranc Fondo: em despenjaria per un avenc vers el Broll de les Dobletes, on diuen que jau amagat el tresor de la Reina Mora, i hi deixaria per sempre aquest invent infernal (l'espill) que cada dia em sobta, mostrant-me com esdevinc, com més vaig, una caricatura de jo mateix."

Sens dubte, l'instrument seria de gran utilitat a l'Encantada –si és que ella és alhora la Reina Mora–, perquè pugua així preveure les reaccions de llenyaters, caçadors o altra gent boscana, quan els proposa de triar entre el seu adreç i la pròpia persona.

Si la dona d'aigua de la Valldigna ens presenta una esquemàtica i possible biografia de l'Encantada encara sense encantar, la Senyora Pinta és, ja sens dubte, el mateix personatge evolucionat en un

El barranc de l'Encantada, un accident geogràfic que ha continua despertant la imaginació de la gent de Planes i Beniarrés (Comtat).

Les dones d'aigua s'associaven a fonts, basses, salts o tolls... o bé habitaven coves fosques. En tot cas, sempre exciten la por i el desig dels mortals.

Enric Valor i Josep Lozano s'han ocupat d'una dona d'aigua que apareix o apareixia als llavadors públics de nit, i preferiblement amb mal temps.

sentit més aviat degeneratiu. Aquest ésser, que té o tenia el cau a la cova del mateix nom, en terme de Callosa d'en Sarrià, el va descriure l'eminent erudit callosí Salvà i Ballester a *De la marina i muntanya* (inèdit des del 1939 fins a 1988, en primera edició, pòstuma): "Dama apel·lada la senyora Pinta —diu—, perquè ne portava una molt gran enganxada al monyo. Veien la senyora Pinta els caminants quan ella eixia al camí per a demanar-los recapte. D'aspecte desgavellat, bona només per a fer por a les criatures, la Pinta no demanava ja amor, sinó almoïna de quemenjar." I entre altres informacions, l'estudiós Salvà i Ballester remarcava aquesta manifestació del seu estrany comportament: "Conten que una jove anava al Pouador a portar aigua i li va eixir al pas esta dona, qui li va preguntar:

—Jove, ¿quina hora és?

Responent esta:

—Les tres.

Aquella, alçant la mà i amb els dos dits, s'abaixà el llavi i, amostrant-li les dents, li digué:

—Com estes?"

Ara bé, el senyor Salvà i Ballester no va exhaurir l'anecdota de la senyora Pinta, un ésser que, segons altres versions, apareix bastant més agressiu que no el presenta l'estudiós. En el temps actual hem sentit dir a un senyor de Callosa, Paco Berenguer de nom, que de sempre a la Cova Pinta contaven d'una bruixa que, al que entrava allí dins, li preguntava: "tu què vols? Pinta o pintó?" Si deïa que volia "pinta", la que ella portava, li la clavava, i si deïa que volia "pintó", feia igual. Sense cap més possibilitat de triar. Tristíssim final, desastrat d'allò més, per a qui va ser donzella enamorada en vida, que per amor d'home va morir i, després de morta, una vegada cada cent anys, pregava al primer home que passava l'amor que encara la podia salvar.

En l'espai que va des del Xúquer a Aitana i des de Mariola al Montgó, hi ha una quarta i darrera dona d'aigua —no n'hem sabut trobar més— que no té nom propi conegut. Apareix o apareixia als llavadors públics, preferentment si feia mal temps, a rentar la roba de nit. En els

nostres dies se n'han ocupat literàriament els senyors Enric Valor i Josep Lozano, respectivament a "I queixalets també!" (*Obra completa*, 1975) i "Les dents" (*Laodàmia i altres contes*, 1986). Partint el primer de la tradició local de Penàguila i el segon de la d'Alginet, donen tots dos descripcions bastant coincidents d'aquesta presència femenina i nocturna als llavadors del poble. Si per a Valor la bugadera és una dona endolada, alta, molt alta, flaca, molt flaca [...] al cap un negre mocador, molt caigut a la cara que rentava vinga de fer sabonera amb unes mans llargues i sarmentoses; per a Lozano és una dona amb una seixantena d'anys [...] que anava tota de negra [...] duïa un dol rigorós, amb un vel negre que li cobria quasi tot el rostre, així mateix dotada de mans sarmentoses." Tots dos autors ens mostren l'espantosa bugadera amb unes dentoles llargues i espantoses, encara que difereixen en la forma: si per a Lozano són unes llarguíssimes dents de teula, ocres, herbívores, per a Valor són dos queixals llargs, grandots, mig corcats, corbats com els d'un porc senglar.

Si les encantades del Canigó, de tot el Pirineu, que van merèixer l'atenció literària de mossèn Verdaguier, i també es caracteritzen per l'estrany costum de llavar la roba de nit i estendre-la a la vora dels riuets, quan algun intrús se'ls acosta per furta-los alguna peça de la bugada, elles s'esmunyen silenciosament i desapareixen amb la roba en un girar d'ulls, la valenciana, en canvi, es comporta amb una certa mala bava: s'encara amb l'intrús amb els ulls llampegant i mostrant-li les dents horroroses. Prou per a fer-lo fugir o que caiga redó de l'esglai, perduts els sentits. Si pot fugir, sempre, quan s'atura a reprendre l'alè, troba indefectiblement una altra dona endolada. El fugitiu, o fugitiva, s'hi confia i li explica l'encontre que ha tingut. Quan li descriu la llavatera i li parla de les dents, la dona endolada, avançant en la foscor que l'envolta, trenca el silenci per demanar-li, amb un gest no exempt d'alguna mena d'humor: "Són com estes?", i obrint la boca, l'informa que ella en posseeix un parcell d'igualment notables. Cap cor humà no resisteix una tal demostració per segona vegada en tan poc de temps.